G. CARUANA DEMAJO

X'INHIJA L-POEŻIJA?

Studjużi u Poeti Jgħidulna x'Jaħsbu Dwarha

X'jaħseb fuq il-poeżija min jiktibha, u kemm inbidel dan il-ħsieb matul iż-żmien u fost popli differenti? Dan wieħed jista' jarah billi jqabbel x'qalu b'bosta ilsna l-poeti ta' bosta żminijiet.

Wieħed fost l-ewwel li kitbu fuq il-poeżija kien il-filosfu Grieg Aristotle, li jitkellem fuq is-suġġett tal-poeżija b'mod xjentifiku fit-trattat tiegħu "Peri Poetikes". Aristotle jgħid li, bħall-mużika, iż-żfin, it-tpinġija u l-iskultura, il-poeżija, fil-qofol tagħha, hija imitazzjoni u taf il-ħolqien tagħha lill-ġibda istintiva li l-bniedem iħoss lejn l-imitazzjoni ta' dak li jara madwaru. Jaqsam il-poeżija fi tnejn: dik epika jew narrattiva, u dik drammatka. Din ta' l-aħħar jerġa' jaqsamha f'dik li tgħolli 'l-bniedem, jiġifieri t-traġedja, u f'dik li tbaxxih, il-kummidja. Jitkellem fuq l-iskop tat-traġedja, dak ta' purifikazzjoni, u jgħid li, aktar mill-istorja, għandha x'taqsam mal-filosofija għax turi verità universali u mhux ġrajjiet ta' darba. (1)

Kittieb ieħor ta' l-era klassika li qal xi ħaġa fuq il-poeżija kien Dijonisju t'Alikarnassu li barra milli kien studjuż ta' l-istorja, kien ukoll kritiku. Waħda mill-osservazzjonijiet l-iktar magħrufa tiegħu hi li l-istil li wieħed juża huwa l-marka distintiva tiegħu. Barra minn dan, huwa jagħraf l-importanza tas-sustanza tal-poeżija aktar minn tal-forma (2).

Il-poeta Latin Orazju ħallielna trattat poetku fuq l-istess poeżija magħruf bħala "Epistula ed Pisones" jew "Ars Poetica". Wara li jagħti parir fuk affarijiet tekniċi, bħall-forma, il-mertu jew il-proporzjon, jidħol fil-qalba tas-suġġetti u jitlob 'il dawk li jixtiequ jsiru poeti biex jiftakru li l-poeżija hi ħaġa serja li jista' jiktibha biss min studja fil-fond il-ħajja u r-relazzjonijet uman. Għalxejn wieħed jipprova jikteb jekk mhux ispirat mill-Muża, iżda l-lehma mhix biżżejjed, wieħed għandu jgħarbilha għal disa' snin sħaħ qabel ma jippublikbaha, u għandu wkoll ifittex l-opinjoni ta' wieħed għaref.

Il-poeti l-kbar kollha għarfu li l-poeżija fiha ispirazzjoni u xogħol ta' tiftix u reqqa fir-reviżjoni. Fil-bidu ta' xi poeżiji Latini tidher xi

---

1. Aristotle: "Poetics". Traduzzjoni ta' J. Warrington. (Everyman's Library)
2. The Oxford Companion to Classical Literature. Sir P. Harvey. (O.U.P.)

invokazzjoni lejn xi Muża jew xi alla. Lukrezju jibda l-poema kbir tiegħu "De Rerum Natura" billi jitlob l-għajnuna ta' Venere:

"......hominum divumque voluptas,
alma Venus ......
te sociam studeo scribendis versibus esse." (3)

Virġilju wkoll jibda l-Enejde b'talba lil Clio u Melpomene, il-Mużi ta' l-istorja u tat-traġedja:

"Musa mihi causas memora......" (4)

u lil Venere:

"Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
o Paphon, o sedes quae colis Idalias,
Troius Aeneas Romana per oppida digno
iam tandem ut tecum carmine vectus est:
non ego ture modo aut picta tua templa tabella
ornabo et puris serta feram manibus —
corniger hos aries humilis et maxima taurus
victima sacratos sparget honore focos,
marmoreusque tibi vel mille coloribus ales
in morem picta stabit Amor pharetra.
adsis, o Cytherea: tuus te Caesar Olympo
et Surrentini litoris ara vocat." (5)

Dawn il-poeti jqisu l-poeżija bħala xi ħaġa mill-allat għall-bnedmin u jqisu lilhom infushom bħala l-fomm ta' l-allat u, għalhekk, f'pożizzjoni ta' privileġġ. Iżda din iġġib ħafna xogħol iebes ukoll li jiħfief biss bis-seher li taf toħloq il-poeżija ta' min hu tassew poeta: "inducit noctes vigilare serenas."

Ukoll f'xogħlijiet ta' poeti eqreb lejn żminijietna, wieħed jara li dawn il-poeti jħossu li l-poeżija, jekk ma tgħollihomx fuq l-oħrajn, għall-inqas tagħżilhom mill-oħrajn. Wordsworth igħid fuq il-poeta:

"In common things that round us lie
Some random truths he can impart,

3. T. Lucretius Carus: "De Rerum Natura". Lib. I 1, 2, 20.
4. P. Vergilius Maro: "Aeneis". Lib. I 8.
5. P. Vergilius Maro; "Catalepton XIV".

— The harvest of a quiet eye
That broods and sleeps on his own heart." (6)

fejn ħaddieħor ma kien jara u jħoss xejn. Tennyson iħoss li:

"The poet in a golden clime was born,
With golden stars above;
Dower'd with the hate of hate the scorn of scorn,
The love of love.
He saw thro' life and death, thro' good and ill,
He saw thro's his own soul.
The marvel of the everlasting will,
An open scroll,
Before him lay..." (7)

Dan il-ħsieb insibuh ukoll f'poeti Maltin. Karmenu Vassallo igħidilna:

X'barka tas-sema, x'kobor ta' miraklu
tkun maħtur fost il-ftit
b'Anġlu tal-poeżija.' (8)

Rużar Briffa, f' "Il-Kotra u Jien", igħid li l-kotra ma tħossx is-seħer tal-poeżija; ftit huma dawk li jħossuh, u hu wieħed minnhom. F'poeżija oħra, "Lil F.S. Caruana", igħid:

"Twilidt...
ħa ngħolli ħsiebi fuq il-ħsieb ta' sħabi."

Iktar 'il fuq igħid:

"...x'jibqa' fija jien, jekk niċħad ħolmti
u nisfa bniedem — hekk — bħal m'hu kulħadd."

Jekk tispiċċalu din is-setgħa li jgħanni, jistqarr li ma jibqax skop għal ħajtu, u:

"Hu miet għax le ma xtaq ikun mal-qtajja'." (9)

6. W. Wordsworth: "A Poet's Epitaph".
7. C. Tennyson: "The Poet".
8. K. Vassallo: "Lil Gaspare Pace". ("Bejn Qcacen u Qigħan". p. 69)
9. R. Briffa: "Lil F.S. Caruana".

Il-poeżija taghtik ukoll is-setgha li m'ghandux haddiehor. Ovidju jghidilna li bis-sahha tal-poeżija tista' taghmel kollox, sa ċċaqlaq il-ġebel u tikkwieta l-annimali feroċi:

"Saxa ferasque lyre movit Rhodopeius Orpheus,
Tartareosque iacus targeminumque canem." (10)

Tennyson ighid li l-gherf, permezz tal-kelma tal-posta, jista' jċaqlaq id-dinja. U meta jitkellem l-gherf:

.... "... No sword
Of wrath her right arm whirl'd,
But one poor poet's scroll, and with his word
She shook the world." (11)

Min jista' jitkellem fuq il-qawwa tal-kelma fil-poeżija b'aktar qawwa minn Karmenu Vassello?

"...hemm hila fi lsieni
daqskemm seher tal-ghaġeb fil-holqien

....

Ilsien jaf ixoqq daqskemm idewwi,
jibni daqskemm ihott,
bl-ghollieq u x-xewk ixeblek
daqskemm bl-ghasel ibennen u bil-frott.
..., bi vrusi,
naf inhannen u nhobb, nishet u nqell." (12)

Iżda l-poeżija hija wkoll emozzjoni u tolqot 'il-qalb, kif ighid l-istess Vassallo:

"ghandha mid-dmija
illi ċarċar Kristu ghall-midinbin." (13)

---

10. P. Ovidius Naso: "Ars Amatoria" iii. 315-6
11. vide 7.
12. vide 8.
13 K. Vassallo: "Il-Muza". (Bejn Qcacet u Qighan p. 55)

Għandha s-setgħa ttaffi d-dwejjaq u l-uġigħ. Ovidju kiteb it-"Tristia" u l-"Epistulae ex Ponta" meta kien fl-eżilju biex inessuh id-dwejjaq. Giovanni Pascoli, f'poeżija jisimha, appuntu, "La Poesia", igħid, f'isem l-istess poeżija:

"Io sono la lampada ch'arde
soave!
nell'ore piu' sole e piu' tarde,
nell' ombra piu' mesta, piu' grave."

Iktar 'l isfel fl-istess poeżija jgħid:

"Lontano risplende l'ardore
mio casto all' errante che trita
notturno, piangendo nel cuore,
la pallida via della vita:
s'arresta; ma vede il mio raggio
che gli arde nell'anima blando:
riprende l'oscuro viaggio
cantando." (14)

Il-poeżija hija dawl li taqsam id-dlam tan-niket. Dan l-istess ħsieb narawh f' "Il-Kebbies tal-Fanali", ta' Buttigieg:

"Saħħti wkoll
qed inħossha tmut kuljum,
iżda msejkna l-Poeżija,
dlonk tixxabbat mas-sellum,
u ġo qalbi
tixgħel naqra ta' fanal,
illi jtaffi ftit tad-diqa sa ma jmut ta' ħajti l-fdal."

Il-poeta Gulia wkoll isib faraġ fil-poeżija:

"Meta l-qalb ma tiflaħx aktar
u tkun waslet biex tinqasam
tinfexx fil-għana." (15)

14. G. Pascoli: "La Poesia". ("Canti di Castelvecchio")
15. W. Gulia: "Meta l-Qalb ma Tiflaħx Aktar..." (Poeżiji Miġbura 1947-1972 p. 111)

Fil-poeżija "Inspiration' insibu din in-nota t'a ferħ:

"Wara li tgħanni...
....
tifraħ ir-ruħ
li tara l-kliem li fawwar
f'għana dejjem,
bla taf kif u għala..." (16)

Iżda xi drabi, flok ferħ, toħroġ nota ta' niket, bħal f' "Il-Werżieq tal-Harrub", ta' Ġorġ Żammit.

"Minn fommi ma nafx noħroġ ħlief xi karba,
Minn qalbi ma nafx nagħsar ħlief xi demgħa."

Iżda l-ħsieb li jgħaqqad il-poeti kollha flimkien huwa dak milqut sewwa fil-kliem ta' Orazju "Non omnis moriar", ħsieb li ħassewh il-poeti ta' qablu u ta' warajh. Narawh f'Shakespeare:

"So long as men can breathe, or eyes can see,
So long lives this ....
......in eternal lines." (17)

"Time doth transfix the flourish set on youth,
And delves the parallels in beauty's brow;
Feeds on the rarities of nature's truth,
And nothing stands but for his scythe to mow:
And yet, to times in hope, my verse shall stand
.....despite his cruel hand." (18)

Dun Karm ukoll għandu dan il-ħsieb, u, f' Non Omnis **Moriar**", igħid:

"Jgħaddi l-warrani bla ma jħares ħarsa
fuq il-għamajra tal-poeta sieket.
Iżda l-għanja ma tmutx:
minn taħt il-għatu

16. W. Gulia: "Inspiration" (ibid. p. 125)
17. W. Shakespeare: "To his Love".
18. W. Shakespear: "Revolutions".

tal-qabar waħdu tibqa' ħierġa safja."

Fil-poeżija miktuba "Lil Gaspare Pace" ta' Vassallo, il-poeta jemmen li:

"Jilħaq ilsieni 'l hinn minn driegħ il-Gwerra
u 'l hinn mill-mewt ukoll."
"…. jien issa u kont erbgħin sena ilu
u nibqa' sa ma mmut:
poeta sħiħ li miegħu
aktarx ma jkeffnux ismu ġo tebut."

Għalkemm rajna biss numru żgħir ta' poeti, nistgħu ngħidu li l-poeżija hija xi ħaġa li ma tispiċċa qatt, u ma tagħraf restrizzjoni la ta' lsien u lanqas ta' żmien.